

RAFA

FILMOVÉ OTÁZKY

Autorem lekce je:
**Carlos Natálio,
Os Filhos de Lumière
(Portugalsko)**

1. MÍSTA VE FILMU

Most

Můžeme říci, že místa jsou ve filmu určující nejen pro popis nitra postav, jako je dilema Rafova růstu. Jedná se o *putování* mezi dvěma prostory – z předměstí, kde žije, až do města, kde je zadržena matka –, je to však zároveň přechod z dětského věku do věku dospívání. Místo, které tento přechod nejlépe ilustruje, je právě most 25. dubna (Ponte 25 de Abril). Rafa jej brzy ráno přejíždí na motorce s kamarádem a právě tento most mu umožní dostat se na *druhou stranu*.

Byt

Byt, kde Rafa a jeho rodina bydlí, vidíme jen za tmy. Je to tmavý prostor, jehož interiér se nám ukazuje jen velmi útržkovitě: okno v kuchyni, které vede do ulice, roh lednice, gauč oddělený záclonou, část Rafova pokoje. Jen to nejnnutnější, abychom je rozpoznali, což odhaluje jen málo o těch, kteří tu žijí, o jejich vztazích, a zanechává otevřené určité prázdno. Prázdnotu, kterou temnota noci jen přizívuje. Byt, stejně jako policejní stanice, symbolizuje vnitřní svět mladého Rafy. Znehybňující, stísněný prostor také odpovídá vývojovému stádiu jeho věku spojenému s minulostí, z něhož je třeba uniknout ven a dobýt nové a rozlehlé území.

Policejní stanice

Rafa se vydá hledat matku na policejní stanici v Lisabonu. Tam se ho vyptává policista, který však nikdy není vidět. Po nějaké době čekání ve městě ho vidíme sedět u stolu, čelem ke kameře, a odpovídat vyslyšajícím policistovi v detailním záběru přerušovaném černými vstupy, které ukazují, jak ubíhá čas. Zdá se, že Rafa je stejně jako jeho matka zatčený a nemůže se vyhnout žádné otázce. Sám přitom nikdy nedostane odpovědi na ty své. Nakonec předstírá, že jde na záchod, a uteče. Toto je také prostor jako u něho doma, vystavěný s pomocí minima detailů: přepážka, dřevěný stůl, lidé otočení zády, autoritativní hlasy, aniž bychom viděli lidi. Díky této útržkovitosti vycítíme, že Rafa v tomto prostoru nenachází empatii ani pomoc a že odsud bude muset utéct, aby se posunul dál.

Lisabonské ulice

Otevřený prostor ulic v Lisabonu natáčený v průběhu jednoho dne a noci je pro Rafu stejně jako most místem přechodu. Například když hledá policejní stanici, bloumá ulicemi čtvrti Baixa, mezi mnoha lidmi a ve zmatku, ale nikoho nezná. Jsou to neznámá místa, která bude muset projít, aby dosáhl svých cílů. Zde se bude ptát na cestu a vyhne se osobám se špatnými úmysly (viz Analýza sekvence). Ovšem bude mít také dětské chvílky: když si hraje se psem na břehu řeky nebo hraje fotbal s papírovou krabicí. Nebo chvílky učení, kdy pochopí, že každý čin má své následky: krádež peněz, aby si mohl dát kebab, bude mít za následek, že ho chytí a zbije skupinka mladých skejťáků.

Vnitřní prostor

Rafa je film, kde prostor není pouze fyzický, ale odráží také něco z nitra jeho protagonisty. Venku jsou ulice místem růstu, hledání; místo u řeky Tejo odpovídá chvílce hraní se psem a Rafovu pocitu velkého uvolnění; tytéž ulice v noci už prozrazují pocit nebezpečí a ostražitosti u chlapce, pro nějž je tento svět nový. Už samotný Rafův byt je tiché a stísněné místo, stejně tak i policejní stanice. Ty odpovídají Rafovu vnitřnímu prostoru, fyzickému, ale i psychologickému. Jsou to místa, útočiště, kde je postava sama jen se svými myšlenkami a která znázorňuje symbolické vězení (paralela ke skutečnému vězení jeho matky). Uvěznění, které se v Rafově případě projevuje v daném vnitřním prostoru jako překážka jeho růstu a svobodnému vyjádření pocitů.

2. CO ODHALUJE ZVUK

Prostřednictvím filmového zvuku se dozvídáme mnohem více o postavách, jejich duševních stavech, ale také o místech, která obývají.

Mluvit a být zticha

Rafa je chlapec, který toho moc nenamluví. Na začátku filmu ho slyšíme říkat sestře, že si myslí, že podle jeho názoru může za matčino zatčení její přítel. Ale pak už toho moc neřekne ani sestře, ani policistům. Rafa už nedá nic najevo, skrývá své pocity. Jeho málomluvnost a to, jak si nechává pro sebe to, co vidí, ví a cítí, ukazuje, že vůbec není ve své kůži. Jeho soustavné mlčení a absence dialogů s ostatními jsou projevem této nespokojenosti. Kvůli tomuto tichu se o jeho stavu musíme doslechnout zvenku.

Uvnitř bytu

Svět zvuků v bytě Rafovy rodiny naznačuje těžký život, napjaté okamžiky. Slovo je řečeno málo a jen šeptem. Převládá nevyřčené a všechny předměty jako by o tom jen křičely: zapalovač jako nervózní tik, dvířka lednice, zvuky židlí, kroky znějící po bytě. Miminko občas zakňourá. Sestra Sónia ťuká příborem do misky, potáhne z cigarety, kterou si zapálila poté, co škrtnla sirkou. Rafa plive jakési slupky na ulici, zapaluje papír. Je slyšet těla ukládající se na koženou pohovku. Jsou slyšet dveře, tikání hodin v pokoji. Venku noční zvuky. Cvrčci, vzdálená hudba od sousedů, motorka, která se blíží a hned zase odjíždí, psi štěkající ve tmě, pískání a kroky nějakého chodce za svítání. Všechny tyto zvukové prvky, velmi živé a čilé, utlačující rodinný prostor dotvářejí a posilují pocit prázdnoty prostoru i jeho obyvatel i Rafova duševního stavu.

Na policejní stanici

Když jde Rafa pro matku na policejní stanici, situace není o nic lehčí a zvuk to podtrhuje. V první chvíli, když jde k okénku, slyšíme hlasité údery kláves počítače, je slyšet otvírání dveří, zvuky, jejichž původ je nejasný, a anonymní pozadí hlasů ostatních policistů a dalších návštěvníků, které vidíme za Rafou. Je to vlastně zvukové vězení, kde se Rafa snaží zjistit více informací o matce.

Při druhé návštěvě na stanici, při výslechu, jsou policistovy otázky a Rafovy odpovědi doprovázeny velmi konkrétními zvuky. Zvuky vydává sklenice s vodou, kterou má před sebou: nejprve s ní škrabe po stole jako s nožem, potom slyšíme polknutí, jak se nervózně napije, a o něco později, když ji náhle položí na stůl, je to rána jako výstřel. Napětí této scény je dotvářeno i výraznými drobnými znepokojivými zvuky: policistovy šustící papíry, neustálé vrzání židle, na níž se Rafa úzkostně snaží usadit, občas hlasy přicházející z jiné části stanice, hlášení přes interkom. V této sekvenci čas plyne. Díky černým záběrům pochopíme, že výslech se táhne, a vidíme z něho sotva pár okamžiků. Zvuk pomáhá vnímat plynutí času: hlas policisty se objevuje s různou intenzitou, začíná se stmívat, z velké dálky slyšíme cvrčky, kteří se začínají ozývat, a zvuky z ulice. Když pak policista řekne Rafovi, aby zůstal s nimi na stanici, uzavírá tuto scénu siréna sanitky zvenku. Zvuková složka je opět určující pro dramatickou výstavbu velmi napjaté chvíle.

Na ulici

Práce se zvukem v prostoru ulic, kudy Rafa projde, je odlišná. Na rozdíl od bytu a policejní stanice, kde jsme mohli identifikovat každý jednotlivý zvuk, zde Salaviza dává přednost směsici zvuků. Jako by ulice byly místem obrovského množství zvukových složek, které naráz soupeří o chlapcovu pozornost. Když hledá policejní stanici (viz Analýza sekvence), slyšíme soubor neurčitých hlasů s důrazem na pouličního hudebníka, který zpívá a hraje na violu. Ale zaznívají tu i klaksony, kroky, projíždějící auta a autobusy, vrčení motorek a později také zvuk skateboardů na kamenech a asfaltu. U řeky je slyšet voda a vlny tříštící se o nábřeží, troubení projíždějící lodi, zatímco si Rafa hraje se psem, který spokojeně poštekává a kňučí. Zvuky naznačují vážnost situace, když je Rafa za tmy napaden. Na pozadí slyšíme hudbu, zvuk skla, hlučné stahování rolet zavírajících obchodů, sirény, nesourodé hlasy, pískání, kovové šoupání a nyní patrnější zvuk aut.

3. CO ODHALUJÍ PŘEDMĚTY A GESTA

Rafův svět můžeme také popsat prostřednictvím jeho předmětů a gest. Například v úvodní scéně Rafa jí, co mu přijde pod ruku, a slupky hází na ulici. A hned potom vezme zapalovač, zapálí papír a ještě hořící jej vyhodí z okna na ulici. Obě gesta i použité předměty prozrazují postupně nervozitu z čekání a násilí nebo nepohodu. Později, když je Rafa osloven na ulici (viz Analýza sekvence), položí si na obranu ruku na hlavu. Nebo obranné gesto, když si při odchodu z domu dá na hlavu kapuci bundy. Později udělá totéž uvnitř stánku s kebabem, aby se pokusil projít bez povšimnutí. Když je napaden, plivne na zem, aby dal najevo odpor, a při výslechu si nervózně pohrává s kancelářskou sponkou, občas se napije vody ze sklenice. Později se z klacku, s nímž si hraje se psem, stane prvek hry a komunikace, stejně jako krabice, kterou nakopne jako míč. Na konci mu jeho sestra dá do náručí dítě, na něž se na začátku díval s jistým odstupem, jako by to byl jen předmět. Nyní se na ně konečně podívá se zájmem a náznakem něhy a naděje pro něho samotného.

4. UKÁZAT A SKRÝT

Režisér se rozhodl skrýt mnoho prvků, které jsou součástí příběhu, aniž by je jakkoli vysvětlil, a tak vytvořil dvojznačnost a prostor pro představivost každého diváka. Téměř bez ustání jsme s Rafou, který nikdy nedá najevo, co cítí nebo co ví. V noci, v setmělém prostoru doma (nikdy nevidíme, co je venku, jen to slyšíme), ticho, to nevyřčené. To vše jsou prvky, které posilují divákovu představivost. Rafa je obklopený nepřítomnými postavami – jeho matka, její přítel, sestřin přítel – nebo postavami bez tváře – všichni policisté na stanici, jeho kamarád, když ho žádá, aby ho svezl, a dokonce ani u skejťáků, kteří ho napadnou, nevidíme jejich tváře jasně.

Některé části příběhu zůstávají skryté: co se vlastně stalo s matkou? Jaký je příběh sestry a jejího miminka? V kolik hodin film začíná? Co to jedí? O co šlo neznámému, který oslovil Rafu na ulici? I samotný konec zůstává otevřený. Rafa má synovce v náručí, ale... kdy se matka dostane ze stanice? Bude Rafa jednou otcem? Pokusí se pomstít matčinu příteli? To všechno jsou otázky a hypotézy předložené divákově představivosti.